

SIMEONSKI PARANOIDNI DISKURS: OD PARANOJE SVAKODNEVNOG ŽIVOTA DO PARANOIDNE PSIHOZE SIMEONA HADŽIJE

Sažetak: U tekstu se preispituje paranoidni diskurs junaka *Zlatnog runa*, koji ima biološku, psihološku i kulturološku motivaciju, te njegova uloga u kreiranju sveta u kome žive Pekićevi junaci. Teorijska polazišta su, s jedne strane, postrukturalističko, konstrukcionističko razumevanje diskursa, a sa druge, psihološko, psihijatrijsko i kulturološko proučavanje paranoidnog poremećaja, koji se javlja u širokom rasponu simptoma. S obzirom na dominaciju interpretacije nad značenjem, diskurs obelodanjuje sistem vrednosti junaka.

Ključne reči: paranoja, diskurs, *Zlatno runo*, paranoidna iluminacija, grandomanija, deluzija

Razlog što paranoidni poremećaj, paranoidnu tačku gledišta, ovde nazivamo *paranoidnim diskursom* počiva najpre na potrebi da objedinimo široki opseg u kome se ovaj fenomen u *Zlatnom runu* pojavljuje (i kao „opis karakterološkog okvira mišljenja“, i kao „sve forme deluzija i halucinacija“ (Kantor, 2004: XV)), a potom i na činjenici da celokupno ponašanje Njegovana, pa tako i govor, ima konstrukcionu prirodu. Ako Simeoni u društvu nose masku, onda i njihov jezik ima ista svojstva, što se povratno odražava na izgradnju njihovog identiteta, imajući za posledicu upravo produbljivanje paranoidnog pogleda na svet. U Pekićevom romanu možemo govoriti o tzv. *paranoji svakodnevnog života*, paranoidnim mislima zdrave populacije, kakve su kod Simeona Gazde ili Lupusa pojačano nepoverenje, parničarska priroda, podozrenje spram tuđih namera i ciljeva. Kada je izraženije i doslednije, reč je o paranoidnoj tački gledišta, ali i o ozbiljnom mentalnom oboljenju, psihotičnoj fiksiranoj deluziji obeleženoj abnormalnom percepcijom i greškom u orijentaciji, kakva se javlja kod Simeona Hadžije. Iako antiesencijalistički pristup identitetu junaka *Zlatnog runa* umnogome urušava postojanje njihovog mitskog pretka Noemisa, kojim su apriori određena njihova svojstva i sudbine, i njihov slučaj pokazuje da identitet nije ono što se poseduje, već i gradi kroz interakciju sa drugima, vidljiv i kroz upotrebu jezika u kontekstu (v. *Discourse and Identity*, 2006: 22). Kao subjekti moći, Njegovani utiču na svet u kome žive, ali ih u isti mah ta pozicija iznutra utvrđuje u paranoidnom diskursu.

Svi su Simeoni obeleženi verovanjem u svoje specijalne kvalitete, čak i kada sasvim podbacuju u poslovima i svi prave selektivan izbor činjenica na osnovu kojih kreiraju odgovor na realnost, delom stoga što su monomanijski, istinski zainte-

resovani samo za unapređivanje poslova (a „monomanija je opšti termin za ono što danas zovemo paranoja ili deluzioni poremećaj“ (Trotter, 2001: 18)), ali delom i zato što je način na koji vode svoje poslove nerazdvojan od stalnog interpretiranja. Još je Frojd paranoičara definisao kao „interpretatora posebno ambiciozne i sistematične vrste, koji povlači ljubav iz sveta i premešta je u hermeneutičku aktivnost“ (Trotter, 2001: 63). Biti bolje informisan od drugih, učestvovati u istoriji iz potaje, biti lišen prijatelja, živeti u prikrivanju najdubljih motiva i u potpunom poistovećivanju sa firmom, nikada ne saopštavati svoje istinske misli i osećanja, već samo ono što se smatra probitačnim za bogaćenje, uistinu znači lišiti se svoje ljudske suštine, a upravo to je *simeonikos tropos*, čuveni *simeonski način*. Pogled na svet Pekićevih Simeona počiva na uverenju da svako ponašanje ima svoj prikriveni razlog i mnoga njihova tumačenja svedoče o postojanju jednog zaokruženog interpretativnog sistema. Pošto sami ništa ne rade bez razloga („U ovoj se kući ništa o n a k o ne radi (...).“ (Pekić, II: 298)), prirodno su podozrivi prema drugima. Simeoni operišu problemima znanja, a ne problemima bića, te je i njihov jezik izgubio svoju komunikativnu funkciju i postao sredstvo nametanja značenja. Svi Simeoni, uprkos vlastitoj uvišestručenosti, formiraju upadljiv i rigidan odbrambeni stav, jedan čvrst, nepropustljiv sistem mišljenja koji lišava događaje slučajnosti. U njihovom svetu nema mesta za poverenje prema drugom i saradnju, pa stoga ni za istinski dijalog – prava ispovest je moguća samo sa mrtvom Tomanijom, jer je samo mrtav čovek, po Gazdinom mišljenju, dovoljno pouzdan.

Budući da diskurs ovde uzimamo kao interpretativni sistem, tj. sistem stvaranja značenja (tzv. konstrukcionističko shvatanje diskursa (Ber, 2001)), a da se u jezgri paranoje nalazi borba za „nametanje značenja“ (Davis, 2005: 13), uviđamo da u samom konstrukcionističkom shvatanju diskursa postoji paranoidni potencijal. Uzimajući u obzir ono što Njegovani čine govoreći/prećutkujući, nameru njihovih govornih činova i društvene posledice – jezik se ovde posmatra kao medijum kroz koji se uviđaju stilovi junaka i „dominantne diskurzivne prakse i ideologije“ (*Discourse and Identity*, 2006: 5) – njihovu društvenu interakciju vidimo kao posledicu *volje za moć*. S obzirom na kulturološku ulogu koju imaju ovi junaci, paranoidni diskurs se u *Zlatnom runu* raskriva kao fenomen koji se dovodi u vezu sa dominantnim kulturnim procesima. Pod tzv. *kulturnom paranojom*, što je zapravo lik savremene paranoje koja ima epidemičan karakter, danas se podrazumevaju manifestacije u okviru „matriksa kulturnih pritisaka i snaga koje uključuju nacionalizam, globalni kapitalizam i postmoderni identitet“ (O'Donnell, 2000: VII). O svemu tome, tematizujući uspon i pad srpske građanske klase u odgovarajućim društvenim uslovima, ostavlja trag Pekićevo *Zlatno runo*. Paranoja podrazumeva stvaranje „lažnog smisla sveta“ (Davis, 2005:13), čiji nosioci i jesu Pekićevi Simeoni, a poslednjem od njih, Gazdi, dato je da osvesti tu poziciju. Mada prividno ima jasno definisane neprijatelje (npr. Obrenoviće/Karadorđević), Gazda konstantno revidira svoje stavove prema načelu dobiti, što bi ga potvrđivalo samo kao beskrupuloznog trgovca, da u njegovim tumačenjima nije toliko prisutna potreba za sveobuhvatnošću: ništa nije nevažno za ovog junaka. Njega odlikuje tzv. *kognitivna rigidnost* (očevidna npr. u nastojanju da razume Hadžijinu opsesiju „pragovima“) i *opsesivna orijentacija na detalje u paranoidnom stilu*

(Alper, 2005: 67). Svaki podatak se direktno odnosi na njegove poslove, iz svega se ponešto može zaključiti, što jasno otkriva njegov pojačani interpretativni napor. U slučaju Simeona Gazde, kojeg ovde uzimamo kao „reper“ njegovanske racionalnosti i normalnosti (dabome, sasvim uslovan), reč je o nepoštovanju ljudi kojima se u isti mah divi, ali u slučaju Simeona Grka ili Hadžije ova je dinamika učinjena vidljivijom. S druge strane, mada simeonska ljubomora nije dovedena do svog *morbidnog oblika*, kada se opsesivno i besmisleno skupljaju dokazi protiv drugog i više je u vezi sa njihovim posedničkim mentalitetom (ljubomora Simeona Sigetskog na Murata ili Lupusova na Safo razložna je, iako nije lišena manijakalnih razmera), ispostavlja se da se ljubomora paranoidnog tipa javlja upravo kod Gazde, kada sumnja da je otac njegove dece knez Miloš. Budući da je sumnja izvedena iz uvida u Milošev karakter i da nema ni najmanje veze sa Tomanijinim ponašanjem, ona potvrđuje Gazdinu spremnost za ponovnim preispitivanjem i revidiranjem stvarnosti.

Racionalizam na kome se u genosu Njegovan insistira, strogi račun i „sve sosa mera“, služi između ostalog i zauzdavanju njihovog naslednog ludila. Iz takve stvarnosti koja je obeležena strogom racionalnošću, prave se mahnuti ispadi: na primer, ulažu se veliki naponi da umrli Hadžija, ako se povampiri, ne prepozna kuću, jer se porodično vampirstvo „u genosu Njago prenosi s oca na prvorođenog sina, kao što se prenosi i sve ostalo – strah od vatre, krsna slava, ime, imetak, amanet, simeonikos tropos, osobit, jedino Simeonima svojstven način mišljenja i ponašanja“ (Pekić, IV: 477). Iako je Gazda najveći pobornik racionalizma, kao simeonskog životnog izbora i opredeljenja, njegovi pokušaji da se preobrazi u konja, ma bili i determinisani mitskim arhetipom, ili njegove *nekije* sa Tomanijom, ukazuju na strah od sopstvenih podsvesnih dubina, koje u sebi nose pozamašnu dozu ludila. Gazda se za realnost čvrsto drži i zato što oseća da je njegov odnos sa realnošću ugrožen. Simeonski problem neverovanja drugima i jeste posledica njihove nemogućnosti da veruju sebi, ne samo zbog svega što su spremni da preuzmu nego i zbog slutnje vlastitih, tajanstvenih slojeva kojima nisu ovladali do kraja. Paranoja se, dakle, u Gazdinom slučaju javlja i kao „strah od gubitka lične autonomije ili kontrole“ (Siegel, 1994: 9). Kada Gazdi supruga Tomanija prebacuje „pretakanje ljudi u cifre“ (Pekić, II: 263), ona simeonski način sagledava iz vlastite perspektive: „Celjog dana po Čaršiji vrljudaš, stranputaš, okolišeš, u jednu reč, s i m e o n i š e š, d i v a n i š e š. Na dram, apotekarski zboriš. (...) To je taj vaš slavni simeonski način! Namesto života staviti našmin-kani Šematizam. (...) Šematizam umesto svake uspomene.“ (Pekić, II: 266□267). Tomanija time ukazuje na konstrukciju na kojoj počiva lična simeonska istorija.

Upravo, prenatlaženo podozrenje spram sveta, spram svih tuđih motiva (zbog čega za Simeona Gazdu interpretiranje nikada ne prestaje, samo svaka nova činjenica obogaćuje već postojeći opseg njegovog znanja o svetu i doprinosi zauzimanju određenog stava), ali i fantazija o konspiraciji koja se spram njih vodi, odlikuje način mišljenja koji se, najšire uzev, naziva paranoidnim. Istina, taj je stil mišljenja manje vidljiv kod *čelingasa* firme, koji istinski vode rat na tržištu i moraju biti na određeni način trn u oku čaršije. Takođe, kao Aromuni, oni su u svom istorijskom trajanju zaista i doživljavali neprihvatanje, ismevanje, odnosno patili su zbog etničkih predrasuda kojima su bili dočekani u srpskoj sredini, koja je bila prema njima „surevnjiva

i neprijateljski distancirana“ (Pekić, V: 218). Međutim, činjenica da postoje oni koji su neprijateljski raspoloženi prema Njegovanima ne treba da potisne uvid u drugu, da Njegovani nikada neprijateljski stav ne uočavaju kod sebe, iako je i on morao uticati na uobličavanje odnosa sa okolinom, a sama njihova ambicija, tretiranje drugih kao objekata, poništavanje tuđe individualne neponovljivosti, predstavlja neljubav prema bližnjem. Uočavanje neprijateljskog stava kao ekskluzivno tuđeg zapravo znači poricanje značajnog dela realnosti. „Megalomanski impuls postaje paranoičan samo kada insistira na direktnom odnosu spoljašnjih fenomena prema sebi i to na organizovan način.“ (Davis, 2005: 6). Takvo ponašanje je u vezi sa potiskivanjem vlastite agresije i njenim projektovanjem u druge (v. Kernberg, 2001: 89), koje je najočevidnije kod Hadžije.

Paranoidne crte se pojavljuju kao familijarne karakteristike, ali su dobrim delom i uzrokovane načinom na koji kao porodica funkcionišu, što znači da su i biološki, i psihološki, i kulturološki motivisane: svi su Simeoni rasli u kontrolišućoj, rigidnoj, distanciranoj atmosferi, te su i kroz porodicu razvijali osećanje da je okruženje neprijateljsko. Gazdi u fokusu nisu tuđe emocije, pa ni reakcije, već tuđe strategije (Alper, 2005: 14), što je u skladu sa njegovom potrebom da predvidi ishod događaja i da izbegne neizvesnost, odnosno u skladu sa njegovim nastojanjem da uspostavi sveobuhvatnu kontrolu.

Simeoni se svojim angažmanom pojavljuju kao značajni tvorci istorije, pa nije čudo što je vide kao konspiraciju, a sebe, uprkos stečenoj poziciji u istorijskom vremenu (zbog sprege novca i politike, oni su uz vlast, ali nikada na vlasti), vide kao potencijalne žrtve. Osim toga, ponavljanje istih događaja kroz generacije, po arhivskim matricama, podstiče njihovu potrebu da traže smisao iza samih događaja. I simeonski doživljaj istorije je paranoičan, ne prevashodno zbog njihove opsesije katastrofom, već stoga što istorijske događaje personalizuju, razumevajući ih kao aranžman preduzet protiv njih lično: vatra traži Simeona još od pradavnih vremena. *Zlatnim runom* vlada paranoidni istorijski narativ: kroz disperzivni narativ o simeonskoj istoriji, ističu se detalji koji stoje ispod centralnog istorijskog toka i temeljno obeležavaju simulirane istorijske proizvode. Istorija je „konstruisana kroz proces interpretacije koji sažima događaje, sećanja ili traume u jedinstvenu priču“ i organizovana je „oko centralne paranoidne 'istine'“ (O'Donnell, 2000: 20). Za Njegovane je upravo tzv. podzemna istorija prava istorija. Kao što se nacije stabilizuju konstrukcijama mitova o poreklu, isto se zbiva i u genosu Njegovan. Narativnu paranoju odlikuje manija za zaplitanjima i rasplitanjima (O'Donnell, 2000: 14), koja je u fokusu i simeonskog trgovačkog poslovanja, i u vezi je sa, kako ćemo to pokazati, značenjem sedme knjige koja mitskom predistorijom junaka ima za cilj da „rearanžira haos u poredak“ (O'Donnell, 2000: 11).

Gazda, kako u svom unutrašnjem monologu kazuje ženi Tomaniji, uvek sanja isto – vatru. Iako će se ispostaviti da vatra ima drugačije značenje no što su Njegovani verovali u svojoj dugoj istoriji, te da rad podsvesnog ima za cilj da Gazdu navede na odlučujući korak – ulazak u vatru, kroz koju se preobražava u crnog konja Ariona – kada razmišlja o svojim apokaliptičnim snovima, on verifikuje vlastitu prepunjenost zebnjom i strahom, dugotrajnom anksioznošću. Kada Gazda progovori o povezanosti

svega na svetu („Sve na svet ima korespondenjac. Kad kine amerikanjski bankar, u Šangaju padadu kursovi.“ (Pekić, I: 132)), jedan potencijalno teleološki iskaz biva zamenjen svojom izvitoperenom, paranoidnom verzijom – sve je povezano na takav način da je nesreća uvek moguća, što znači da je jedino pametno biti stalno na oprezu, usmeren na sprečavanje nevolje i predupređivanje neprijateljskog delovanja. Zbog stalnog sukoba očeva i sinova u familiji, te svrgavanja očeva od sinova sa čela firme, Gazdin je strah od bližnjih opravdan, na iskustvu zasnovan, ali je u isti mah i iracionalan, jer iskustvo kazuje da se ta smena (pa i ubistvo očeva) zbiva u trenutku kada stariji član Njegovana predstavlja prepreku za dalji razvoj firme. Budući da na porodičnom skupu u Gradišćini Gazda sedi onemoćao u invalidskim kolicima i da se i familija pita da li je još živ ili je već umro, njegov strah izlazi iz okvira empirijski utvrđenih činjenica. Naime, strah ovog junaka utemeljen je na brizi bližnjih i slutnji tajne namere koja stoji iza nje: „Kao, brinju za mene. Znajem ja tu briznost. I sam sam se tako brinjao...“ (Pekić, II: 30). On zna da lošoj nameri mora prethoditi neki interes, koji naslućuje u činjenici porodičnog propadanja. Doseća se da je „neka stojeća familija iz Čaršije mrtvoga dedu dala anjatomskom inistitutu“, te zaključuje: „Došlo vreme, gospodo, da čofek više ne sme ni da zaspi čestito, jer čim oči svedeš, oni koljica pa u anjatomski. Jal u zemlju.“ (Pekić, II: 33). Ukratko, Simeona Gazdu upravo višak analize, pošto je stvar domislio do kraja, vodi u grešku zaključivanja: s ozbirom na to da učesnike njegove drame odlikuje beskrupuloznost, grabežljivost i uzajamno nepoštovanje, prodaja njegovog tela anatomskom institutu, kako bi se „neka vajdica isterala“, ne izgleda apsurdno, kako to mora izgledati čitaocu, već logično. I ta se Gazdina intepretacija toliko uvrežila u njegovom mišljenju da ga ne napušta ni posle stotina strana razmišljanja o prošlosti genosa. Paranoičari konstruišu svest aktom preterane interprtacije, reč je o „psihopatologiji ekspertize“ (Trotter, 2001: 82). Paranoidno mišljenje je, uostalom, logički neproblematično – njegovo je polazište pogrešna premisa, koja se ne izvodi iz okolnosti, nego je apriorna. Gazda dobro poznaje članove familije Njegovana, ali izvodi pogrešnu premisu (zbog uverenja da se istina uvek mora nalaziti ispod površine), ojačanu svojim poslovnim iskustvima: „Čim se računj ne vidi, pritegni kesu. Če ispadnju nakadnji troškofi...“ (Pekić, II: 30). Ništa ne može biti prihvaćeno neposredno kao istina, svemu mora prethoditi interpretacija. Ako je paranoja „refleks traženja drugog poretka ispod vidljivog“ (Bersani, 1990: 181), onda je celi tok Gazdinog unutrašnjeg monologa primer paranoidne svesti. „Nije ovaj svet što se pokazuje, niti je tofar uvek što mu na tofarni list piše.“ (Pekić, I: 133). Junakov je problem, međutim, u tome što za njega „tofar“ NIKAD nije „što mu na tofarni list piše“. Zato se i događa da on ne traži druge motive ispod vidljivih baš onda kada ima sve razloge da ih potraži: u slučaju slepe zaljubljenosti u Julijanu Tolnaj Gazda previda najočiglednije signale njene neljubavi i to ne samo stoga što je to u samoj prirodi zaljubljenosti već i zato što mu Julijana Tolnaj potura jednu konstrukciju o napuštanju sveta računa, te mu je gotovo instruktor u novom, bezračunskom životu, što znači da je sve vreme, dok traje njegova ljubavna priča, na snazi specijalna interpretacija njegovog dotadašnjeg života.

Simeon Grk, nakon niza poslovnih poraza (a svi su posledica mahnitih zamisli), svoj pravi poslovni angažman nalazi u špijunaži (javno radi za Turke, a tajno za Austrougarsku), gde dolazi do izražaja njegov izvanredan talenat za tzv. *divane*,

što familiji omogućava prosperitet. U vreme Prvog srpskog ustanka Grk uspeva da Srbe podgreje za ustanak (jer treba prodati oružje), ali i da dođe glave srpskim knezovima, a sve to uz pomoć neobične veštine u služenju govorom, tako da trajno ostaje vezan za ovaj diskurs, pitajući se u čemu je slast od razgovora ako se nikome *štrikla preko nosa ne prevuče*. Jezička manipulativnost je polje koje ga je proslavilo i upisalo među značajne tvorce njegovanske firme. On govorenjem koliko i pauzama, neodređenošću iskaza, cincarskim poslovicama, čak i izborom jezika u toku svojih zemunskih divana – služeći se srpskim, grčkim i nemačkim – formatira utisak koji želi da ostavi na sagovornika. Međutim, Grk ima na umu moguće posledice i zato je ispunjen strahom (za šta je odgovorno i arhetipsko iskustvo predaka, Simeona mimičara, koliko i Simeona Tebanskog kojeg sam nije svestan), o čemu svedoči njegovo odbijanje pisane reči, koje ima paranoidan karakter: sve je poslove obavljao isključivo usmeno „i te će se trezvene navike držati sve do smrti, odbijajući pisanu reč kao da se sa svakom obavezuje na službu satani“ (Pekić, II: 83). Grkova se paranoja prepoznaje i u toku samih divana, u njegovom trudu da bude što nevidljiviji, što udaljeniji od sebe samog, od svake konkretizacije; zemunski divani za njega samog predstavljaju bezbrižan prostor beskrajne mimikrije i konstatno bežanje od odgovornosti. Simeon Grk dobija status porodične Pitije, a istinski mu je važno da ostane turski podatnik (zbog čega i Ruse i Austrougarsku odbija od Srba), jer to podrazumeva orijentalne meraklijske divane, čiju specifičnost opaža Gazda kada boravi sa Julijanom u Beču: „Gadost što je o nekome, dok mu se udvorno klanja, kadar Bečlija reći, samo što se o toga očešao, na Orijentu bi uzela najmanje sat (...) Ovi zapadnjaci poštenog vremena ni za zlo nemaju.“ (Pekić, IV: 298). Zapravo deluzija Simeona Hadžije, koja se završava samoubistvom (bez svesti o značenju samog čina), ostavlja utisak da je Hadžija onaj koji je najluđi u familiji Njegovan, iako ništa manje od njega nije bio lud ni Simeon Grk, samo što je sticaj okolnosti ili sudbina (ako već postoji magijska i mitska uslovljenost), na drugačiji način opredelila njegov život. Grk je izgubio veru u ljude nakon što je prevaren od rođenog brata, Isidora, ali da bi bio prevaren na način na koji jeste, presudnu ulogu odigrala je njegova pohlepa, tako da je veru u ljude mogao izgubiti već i uvidom u vlastito ponašanje. Posredstvom zemunskih divana održava se prividna razumnost protagoniste. U svetu u kome živi njegovo je ponašanje postalo funkcionalno, te se manje vidi ono što svaki čitalac do tada već zna: da bi upravo bujna i ekstravagantna mašta Simeona Grka upisala u porodični škart, samo da nije našla adekvatan oblik sticajem istorijskih okolnosti. Ovaj je junak možda i najveće poprište borbe koja se vodila u familiji Njegovan – između trgovačke i umetničke polovine genosa.

Gazda kazuje da je Lupus oduvek „patio od more da će biti napadnut i opljačkan“, a još je Simeon Tebanski opsednut nizom fiks-ideja: pre svega strahom da će ga bližnji otrovati, zbog čega je sam sebi kuvao, kao što je sujevernoj čaršiji koja podozreva da su Simeoni vampiri, te da su uzrok umiranja novorođenčadi u Tebama i niza drugih nedaća, predložio bušenje sina Sigetskog, pošto sumnja da mu ovaj noću pije krv, te da je od toga oslabio. Njegova je konstrukcija čvrsta i detaljna: imajući fiks-ideju o srećnom nasleđstvu, on tumači da ga se sin zato i ne lišava sasvim, jer se i sam nasleđstvu nada.

U slučaju Simeona Hadžije paranoja se javlja kao produkt želje da se živi u vlastitoj nevinosti. Tek ključna scena u kojoj razdeljuje porodično blago otkriva da je ovaj junak sve vreme ulagao napor u pravcu revidiranja slike o sebi: u odnosu na njegovo ponašanje sveca, svi drugi su grešnici. Hadžijin svet izgleda jednostavno i neproblematično, ma koliko njegovo preživljavanje moralo biti teško u uslovima potpunog nerazumevanja sa bližnjima. Jezička karakterizacija ovog junaka (i sintaksa, i vokabular, i tematske preokupacije sasvim ga odvajaju od okruženja), koju Lupus parodira, dosledno otkriva da je junak za svoj uzor postavio Spasitelja, ali signalizira i farsičnost njegovog opredeljenja. Hadžiji je sve jasno i, kako to ističe pripovedač, ne samo da mu je sve jasno već je jasno *samo njemu* i to otkad se vratio iz Jerusalima *ceduljičan*. Do Cvetnog četvrtka Hadžija se ponašao u skladu sa svojim uverenjima, siguran da ima pravo u svemu što čini, ali sa deluzijom u kojoj dovršava na površinu izlazi sva njegova paradoksalnost. Iako Gazda ocenjuje da je ovaj pre hodočašća „još bio donekle zdrav“, i do tada su postojali trenuci njegovog prekida sa zdravim razumom, od kojih je jedan prisutan u pismu Lupusu, kome je, iznenada i nemotivisano napisao „jeste li oplastili seno“. Kada umire Lupus, ideja *bušenja protiv vukodlačenja* upravo je potekla od prosvećenog i najobrazovanijeg među Simeonima – samog Hadžije, što je već tada signal u njemu postojeće paradoksalnosti. Njegovu podvojenost oseća i okolina: pri susretu sa njim ljudi čine *magijske znake*, ne umejući da objasne da li u njemu vide zlo ili dobro, a zapravo osmotski upijajući njegovu duševnu atmosferu. Hadžija je prešao put od izrazito nacionalnog do transnacionalnog humanizma, a značajne promene započinju dve godine pre Cvetnog četvrtka, kada odbacuje sve knjige osim *Svetog pisma* i prestaje da odlazi u crkvu, a njegova *primječanija* postaju paradoksalna. Od hadžiluka 1856. pa do Cvetnog četvrtka 1867. Hadžija je u skladu sa svojom „utvarom“ iz Jerusalima tumačio celokupan svet i njegovo je ponašanje presudno time određeno i to celih 11 godina, od kojih je dve bio udovac, što je dodatno pokidalo njegov kontakt sa realnim svetom. Naknadno shvatamo da su i njegove šetnje, pa i način na koji je odeven, u vezi sa jerusalimskom utvarom, odnosno da su izraz Hadžijine *ahasverske suštine*, skrivene ispod vidljive. Ukratko, junak za samoga sebe veruje da je neko drugi, a ne onaj za kojeg ga okruženje drži. Ni za njega, kao ni za druge Simeone, nema slučajnih događaja, samo se kod Hadžije odsustvo slučajnosti dokazuje pravolinijski, izuzetno pojednostavljenim načinom mišljenja. Upravo paranoidna rigidnost njegovog mišljenja i omogućava Gazdi da ga uspešno podražava, pišući mu *primječanija* iz *Svetog pisma*. Odsustvo slučajnosti je u Hadžijinom slučaju uklopljeno u religijski pogled na svet; dosledno je reč o mentalnom sistemu koji događaje razumeva samo na jedan od dva moguća načina: ili se dešavaju po božijoj ili po sataninoj volji, što otkriva manihejsku prirodu njegove religioznosti. Međutim, uprkos takvoj pojednostavljenosti, ispostavlja se da Hadžija ni za jedan događaj ne može kazati da li je po sebi dobar ili loš, jer je uvek nužan krajnji rezultat; događaji se mogu razumeti samo retrospektivno, kao dovršeni i zaokruženi. Na Cvetni četvrtak ovaj junak nema samo deluziju u vezi sa aktuelnom realnošću, već se javlja i tzv. *deluziono sećanje*, kroz koje se otkriva njegova grandioznost, oličena u specijalnoj misiji za koju je zadužen. Naime, on je taj preko kojeg genos treba da bude spasen, jer je on i počinio

najveći mogući greh – ogrešio se neposredno, kao Simeon ben Nago, o Spasitelja. Iako dospeva do tačke u kojoj misli nejasno i netačno (razdjeljuje porodično blago „podzemnicima varoškim“ uveren da je reč o sirotinji, *Živonačalnicima* i *Božijim ugodnicima*), njegova autohtona deluzija priča organizovanu priču. Ispostavlja se da je njegova predistorija motivacija sveukupnog ponašanja, koje je iskupljujuće, i to ne samo u karnevalskoj sceni na Cvetni četvrtak već sve vreme otkad se vratio sa hodočašća iz Jerusalima, gde je „napravio s Bogom tajni kontrakt“ (Pekić, IV: 494). I ranije je Hadžiju okruživala deluziona atmosfera, ali u ovoj sceni sa jasnoćom uviđamo religioznu deluziju šizofrenika, koji ima uverenje da se kroz njega obraća Bog. Dosledno nerazumevanje Pekićevog junaka sa svojim gostima počiva na poricanju svih činjenica koje su u suprotnosti sa njegovom početnom premisom. Mada uviđa sintaksičku i semantičku neispravnost u kitnjastom govoru prozbopisca i kvaziučenjaka Alimpija pl. Alimpijeviča, kao i vulgarizme kojima ovaj pribegava u svom „prevođenju“ sa šatrovačkog, Hadžija ni za trenutak nije pokoleban u mišljenju da su pred njim *Živonačalnici* i *Božiji ugodnici*. Ni za Gazdu koji rasteruje ološ iz kuće nema slučaja – te je večeri Srbija slavila dobijanje gradova, te je Gazda zaigrao u kolu, da bi naknadno razumeo da su ga *držali u kolu Palilulci*, e da bi *naplatili Savamalu*, budući da je odgovoran za „dislociranje Savamalaca i njihovo pretvaranje u Palilulce“ (Pekić, IV: 232), iako se to dogodilo 1817. i u vezi je sa delovanjem njegovog pretka Simeona Grka: „Rodoljubljem me zamajavali da bi me što dalje od konaka držali.“ (Pekić, IV: 232). Tomanija, kojoj Gazda objašnjava ovu „urotu“, jedva je „povatala na šta misli“, što otkriva paranoičnost njegovog mišljenja, koje je pak, kada se objasni, savršeno razumljivo, jer je njegov sadržaj esencijalno oslonjen na svakodnevni život.

Svi likovi koji se javljaju u Hadžijinoj deluziji njegove su projekcije, čime se otkriva složenost duševnog života ovog junaka, koji je tzv. *čovjek sa velikom Senkom*. Scenu na Veliki četvrtak prati i Hadžijino erotomansko iskustvo i upravo nesklad njegovog doživljaja (erotsko opštenje sa anđelom) i realnosti (reč je o Perki Udožderki, koja čak zahteva da bude plaćena) ukazuje na Hadžijin potpuni prekid sa realnošću. Opsednut pitanjem, sa kojim se povukao na tavan, da li je Bog njegovo pokajanje primio, on dolazak Perke, obučene u Tomanijinu noćnu odeću, prima kao dolazak anđela u *dugoj, beloj serafimskoj anteriji*. Uviđajući da anđeo hramlje, Hadžija otkriva da je svet isti u nebeskom carstvu, „u spoljnom respektu, isti kao u zemaljskom, samo lišen svojih zlih značenja“ (Pekić, V: 301). Njegovo iskustvo čini erotomanskom deluzijom upravo usklađivanje taktilnih i olfaktornih utisaka sa vizijom anđeoskog sveta, kao i povremene nesvestice. U takvom stanju svesti kada u magnovenju sagleda ženu koja je pred njim (*žaba krastava*, „s crnim licem malodobne donjovaroške profuknjače za groš“ (Pekić, V: 303)), on razumeva da je došlo do transformacije, što otkriva manjak svesti o tome šta pripada njemu lično, a šta je deo spoljašnje realnosti. Junakovom samoubistvu prethodi uvid da Bog nije primio njegovo pokajanje, ali i petogodišnji kućni pritvor, kada se njegove eshatološke predstave rasplamsavaju, a sa njima i uverenje u to da zna istinu i pravu prirodu svoje okoline: umesto Gazde, Tomanije, domostrojitelja Alekse i slugu Todora, on vidi Satanu, Belzebuba, Azazaila i Belijala. Upravo su i njegov gubitak kontakta sa realnim

vremenom i transformisanje sadašnjosti u večnost simptomi šizofrenog poremećaja.

U toku boravka u Jerusalimu, gde dospeva sa osećanjem da je nesposoban za trgovinu i nepotvrđen od svojih bližnjih, Hadžija je imao san, zapravo *paranoidnu iluminaciju* (Trotter, 2001: 144): tada je spoznao svoju posebnost, svoju „pravu“ prirodu i specijalnu misiju, da bi potom živeo u doslednoj paranoidnoj interpretaciji. Iako je njegov san izraz i kolektivnog i individualnog nesvesnog, koji ukazuje metaforično na činjenicu da su Njegovani prodali dušu za materijalna dobra, Simeon Hadžija san prihvata u doslovnom značenju, razumevajući od tog trenutka da je on oličenje Ahasfera: „I zajedno s njim prokleti su svi Simeoni sve do Drugog dolaska.“ (Pekić, V: 292). Otkrivalački san kompenzuje njegovo osećanje bezvrednosti: on doživljava transformaciju iz čoveka bez kvaliteta u čoveka – nosioca epohalno važnog svojstva. Tako je Hadžijino ponašanje samo drugo lice Gazdine sveobuhvatne želje sa kontrolom: Hadžija je u vlastitoj predstavi centar univerzuma, koji sa drugim Simeonima deli deluziju referentnosti. I drugi Simeoni tumače istoriju, pre svega dovodeći je u vezu sa trgovinom, pa je i shvataju personalno, ali je Hadžijino tumačenje u celini iracionalno.

Sedma knjiga *Zlatnog runa* potkopava dotad ispričanu priču, poziciju naratora, relativizuje sve uspostavljene odnose (mita i istorije, vremenskih planova, guste mreže mitova i simbola), te zaveštava čitaocu paranoidni impuls. Tumačenje može početi ispočetka: sedma knjiga upravo provocira dodatna, alternativna čitanja. Već i zato što je podrivateljka spram svega što je u prethodnim tomovima kazano, ona nije puko i suvišno „shematsko objašnjenje *Zlatnog runa*“ (Perišić, 2013: 66). Sedma knjiga je igranje paranoidne igre koja pretpostavlja naše novo čitanje i tumačenje: „Ohrabreni smo da poverujemo da postoji poredak koji se konačno može dešifrovati“ (Davis, 2005: 30). I što smo neviniji čitaoci, više smo skloni verovanju da smo taj ključ zaista i pronašli. Ne treba smetnuti s uma da Simeoni, budući „oni koji ne umeju da se smeju“ (Perišić, 2013: 73), postaju izvor smeha upravo svojim više ili manje zastupljenim paranoičnim crtama, jer *paranoični diskurs je, gledan iznutra, duboko tragičan, a spolja je komičan i patetičan* (v. Paradis, 2007: 17), te je značajan izvor komičnih efekata romana. Sam tekst sedmog toma je interpretacija, ali ne proizvodi završnu reč, već usložnjava i provocira naše stalno traganje za završnom reči, za zlatnim runom *Zlatnog runa*.

Literatura

- Alper, G. (2005). *The Paranoia of Everyday Life: Escaping the Enemy Within*. New York: Prometheus Book.
- Ber, V. (2001). *Uvod u socijalni konstruktivizam*. Beograd: Zepter.
- Bersani, L. (1990). *The Culture of Redemption*. Cambridge: Harvard UP.
- Davis, M. (2005). *Reading the Text that isn't there: paranoia in the nineteenth-century American Novel*. New York, London: Routledge.
- Discourse and Identity*. (2006). Ed. by Anna De Fina, Deborah Schiffrin, Michael Bamberg. New York: Cambridge UP.

- Kantor, M. (2004). *Understanding Paranoia: A Guide for Professionals, Families, and Sufferers*. London: Praegar.
- Kernberg, O. (2001). „Paranoid social development as a consequence of ideological and bureaucratic regression“. In *Even paranoids have enemies – new perspectives on paranoia and persecution*, ed. by J. Berk, S. Pierides, A. Sabbadini and S. Schneider. New York, London: Routledge.
- O'Donnell, P. (2000). *Latent Destinies*. Durham and London: Duke UP.
- Paradis, K. (2007). *Sex, Paranoia, and Modern Masculinity*. New York: State University of New York Press.
- Pekić, B. (2005). *Zlatno runo*. Beograd: Dereta.
- Perišić, I. (2013). *Utopije smeha*. Beograd: Službeni glasnik.
- Siegel, R. K. (1994). *Whispers: The Voices of Paranoia*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Trotter, D. (2001). *Paranoid Modernism: Literary Experiment, Psychosis, and the Professionalization of English Society*. New York: Oxford UP.

Jasmina Ahmetagić

SIMEONS' PARANOID DISCOURSE: FROM THE PARANOIA OF EVERYDAY LIFE TO SIMEON HADZIJA'S PARANOID PSYCHOSES

Summary

Pekić's Simeons are representative of so-called *paranoid discourse*, which is related to their will to power and often the underlying cause of conflicts in the family, but it also marks the relationships between the members of Njegovans, who do not share the name „Simeon“. The wide spectrum of paranoid discourse is presented in the *Golden Fleece*: from the famous Simeon Grk's *diwans*, whose extraordinary language manipulation enables success, through Simeon Gazda's *paranoia of everyday life* (his doubt, par excellence rationalistic product, comes to the forefront of research) and his *jealousy discourse*, to Simeon Hadzija's paranoid psychoses. The author represents the process of the Serbian bourgeoisie's formation and development through the destiny of assimilated Aromanians, but paranoia in the *Golden Fleece* is also a part of cultural process, which is connected to production of identity. The paranoid discourse refers to disorder in the world, but at the same time, the notion of discourse, understood here as an *interpretative system*, as the system of *making the meaning*, corresponding to problem of paranoia, which is related to the building of identity and a set of values.

jaca.a@eunet.rs